

ditokelo tsa ka,
boikarabelo ba ka

south african
**human
rights**
commission

**ditokelo tsa ka,
boikarabelo ba ka**

The Constitution

of the Republic of South Africa, 1996

Act 108 of 1996

ditokelo tsa ka, boikarabelo ba ka

Molaotheo ke eng?

Molaotheo ke molao o phahameng ka ho fetisisa wa Aforika Borwa. O bolela ka moo mmuso o thehilweng ka teng le ka moo naha e tlamehang ho tsamaiswa ka teng. Ka ha e le molao o phahameng ka ho fetisisa, ha ho na molao o mong o ka bang kgahlano le Molaotheo. Melao e kgahlanong le Molaotheo e tlameha ho fetolwa mme ka dinako tse ding ho etswa melao e metjha hore mehopollo e hlahellang Molaotheong e kgone ho phethahatswa.

Bili ya Ditokelo e Molaotheong e hlalitsitse ditokelo kaofela tseo batho ba Aforika Borwa ba nang le tokelo ya tsona. Ditokelo tsena di ke ke tsa fetolwa habonolo ka melao ka ha di sireleditswe ka boikgetho Molaotheong. Hangata ditokelo tse Biling ya Ditokelo di sebediswa ke makgotla a dinyewe mmoho le melao e buang ka ditokelo tsa ho nka diqeto dinyeweng tsa ditokelo tsa botho.

Bili ya Ditokelo ke eng?

Bili ya Ditokelo ke lenane la ditokelo tsa botho tseo motho e mong le e mong a nang le tsona. E fumanwa Kgaolong ya 2 ya Molaotheo wa rona. Bili ya Ditokelo ke motheo wa Molaotheo.

Ditokelo tsa botho ke eng?

Ditokelo tsa botho ke ditokelo tsa motheo tseo motho e mong le e mong a nang le tsona hobane feela e le motho. Ha di hloke ho sebeletswa mme ha se ditokelo tseo motho e mong kapa mmuso o fanang ka tsona. O na le tsona ho tloha ha o behlwa mme ha ho motho ya ka di nkang.

Bili ya Ditokelo e dumella ditokelo tse latelang:

1 Karolo ya 9 e dumella tokelo ya tekatekano

Karolo ena e bolela hore motho e mong le e mong o lekana le ba bang ka pela molao mme o na le tokelo ya ho sireletswa le ho fumana molemo molaong ka ho lekana le ba bang. Ha ho motho ya lokelang ho kgethollwa.

Bili ya ditokelo e fana ka lenane la mabaka a mang a kgethollo mme e bolela hore kgethollo ya ditokelo tsena e nkwa e sa loka ntle le ha ho fanwe ka bopaki ba ho bontsha hore e lokile.

Mabaka ao ho fanweng ka oona a kenyetsa: morabe, bong, boimana, boemo ba lenyalo, botjhaba ka tswalo, mmala, kgetho ya diketso tsa thobalano, dilemo, boqhwala, bodumedi, letswalo, tumelo, botjhaba, puo le tswalo.

Tokelo ya tekatekano e boetse e sireleditswe ke Molao wa 4 wa 2000 wa Tshehetso ya Tekatekano le Ho thibelwa ha Kgethollo e sa lokang (PEPUDA).

Diinstitushene tse latelang di ka thusa motho ofe kapa ofe ya nahanang hore o kgethollotswe ka tsela e sa lokang:

Makgotla a dinyewe a Tekatekano

- Ditlelebo tsa kgethollo e sa lokang di ka etswa le Lekgotla lefe kapa lefe la Tekatekano. Na o ne o tseba? Lekgotla le leng le le leng la Maseterata le lona le dula jwalo ka Lekgotla la dinyewe la Tekatekano!
- Lesedi le fetang lena ka Lekgotla la dinyewe la Tekatekano le fumaneha websaeteng ya Lefapha la tsa Toka:

www.justice.gov.za

Khomishene ya Tekatekano ya Bong (CGE)

CGE ke institushene e ikemetseng e thehilweng ho ya ka Kgaolo ya 9 ya Molaotheo. Ho ya ka Molaotheo, taelo ya institushene ena ke ho tshehetsa, ho sireletsa, ho beha leihlo le ho lekola tekatekano ya bong. Lesedi le fetang lena ka CGE le fumaneha websaeteng ya bona www.cge.org.za

Beha Kgethollo le Tlhekefetso ya Bong ho (0800) 007 709

Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Aforika Borwa

SAHRC e sebetsa ka tekatekano ka ho:

- tshehetsa tokelo ya tekatekano ka thuto, dikopano tsa boitjhoriso, disebediswa tsa ho eketsa tlhokomediso
- sireletsa tokelo ya tekatekano ka ho batlisisa ditletlebo le ho nka mehato ho lokisa moo ho sa phethahatswang ka tshwanelo
- ho beha tokelo ya tekatekano leihlo mabapi le diqhwa, melata, maqheku le morabe, le ho beha ka boemo ba tekatekano Aforika Borwa, ho kenyeletsa le mekgatlo ya dinaha tsa matjhabeng e tshehetsang tokelo ya tekatekano jwalo ka the International Molao wa Dinaha tsa Matjhabeng ka Phediso ya Mefuta kaofela ya Kgethollo ya Morabe (ICERD)
- Diripoto, diphetho le disebediswa tsa khomishene di fumaneha ha ho etswa kopo Khomisheneng le websaeteng ya yona ya

www.sahrc.org.za

2 Karolo ya 10 e dumella tokelo ya ho hlompha motho e mong

Karolo ena e bolela hore motho e mong le e mong o na le seriti seo a tswalwang a e na le sona le tokelo ya hore seriti sa hae se hlomphuwe le ho sireletswa.

Sena se bolela hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho hlomphuwa jwalo ka ba bang.

Tokelo ya ho hlomphuwa e amana haholo le ditokelo tse ding tsa motheo, mme ha ditokelo tse ding tse kang tokelo ya phumants'ho ya metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere e hatellwa, tokelo ya ho hlomphuwa le yona e a hatellwa.

3 Karolo ya 11 e dumella tokelo ya ho phela

Karolo ena e dumella hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho phela. Ha ho motho ya dumelletsweng ho fedisa bophelo ba motho e mong.

Tokelo ya ho phela e nkwa e hloka hore Mmuso le batho ba bang ba leng naheng ba e sireletse ka ho fetisisa.

Lekgotla la dinyewe ha le sa dumelletse ho ahlolela batho lefu hobane Lekgotla la dinyewe la Molaotheo le phatlaladitse hore kahlolo ya lefu ha e dumellane le molaotheo.

Ditshosetso tsa tokelo ya ho phela di nkwa e le diketso tsa bosenyi Aforika Borwa, mme ditshosetso tse jwalo di tlameha ho tlahewa hanghang Ditshebeletsong tsa Sepolesa tsa Aforika Borwa. (SAPS)

4

Karolo ya 12 e dumella tokelo ya ho ba le bolokollohi le tshireletso

Tokelo e dumella hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba le bolokollohi le tshireletso, e kenyeletsang:

- Ho se thibelwe ho ba le bolokollohi ntle le lebaka le utlwahalang;
- Ho se kwallwe tjhankaneng ntle le tlhahlobo ya bopaki;
- Ho ba bolokollohing ba ho se kene diketsong tsa dikgoka kaofela;
- Ho se hlokofatswe ka tsela efe kapa efe;
- Ho se sotlwe kapa ho tshwarwa ka tsela e se nang botho;
- Ho nka diqeto ka tsa peleho;
- Ho sireletsa le ho laola mmele ya bona;
- Ho se qobellehe ho nka karolo dieksperimenteng tsa bongaka kapa tsa saense.

Ditokelo di tsamaya le maikarabelo, mme ha ho na motho ya dumelletsweng ho nyenyefatsa ditokelo tsa ba bang. Ho a hlokeha hore re hlokomele ditokelo tsa batho ba ka hlekefetsehang habonolo ba kang bana, diqhwalala le maqheku, ka ho ba le seabo tshireletsong ya ditokelo tsa batho ba jwalo.

Motho ofe kapa ofe ya hlekefetswang kapa ya bonang tlekefetso ya motho e mong o lokela ho iteanya le Ditshebeletso tsa Sepolesa tsa Aforika Borwa. Yuniti ya Diketso tsa dikgoka Malapeng, ya Lekgotla le leng le le leng la Maseterata le yona e ka thusa ka ditaello tsa tshireletso.

5

Karolo ya 13 e dumella tokelo e kgahlanong le bokgoba le ho qobellwa ho sebeletsa motho e mong

Tokelo ena e dumella hore ha ho motho ya ka etswang lekgoba kapa a qobellwa ho sebeletsa e mong. Le ha diketsahalo tsa ditlolo tse jwalo di le tlase Aforika Borwa, batho ba hloka tlhokomelo e ikgethang hangata ba eba le mathata a ho fumana thuso ha ba qobelleha ho sebeletsa batho ba bang. Lefapha la Basebetsi, mekgatlo e meng ya setjhaba le SAHRC di lokela ho tsebiswa ka ditlolo tsena tse bontshang bokgoba le qobelleho ya ho sebeletsa batho ba bang.

6

Karolo ya 14 e dumella tokelo ya ho ba mong

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba mong e kenyeletsang tokelo ya hore:

- Mmele kapa lehae la hae le se phenyekollwe;
- Thepa ya hae e se phenyekollwe;
- Ba se nkelwe dintho tseo e leng tsa bona kapa;
- Dipuisano tsa hae di se sitiswe.

NA O NE O TSEBA?

Ntle le ha sepolesa se na le pelaelo e utlwahlalang ya hore ho entswe ketso ya bosenyi kapa e tlo etswa, sepolesa ha se a dumellwa ho phenyekolla wena kapa ntlo ya hao ntle le warante ya ho phenyekolla!

Babuelli ba ka thusa ha tokelo ena e hatelletswe. Ho fumana lesedi le fetang lena o ka iteanya le baemedi ba hao ba molao.

Keletso ya molao le kemedi ya molao e fumaneha mahala ka Tshebeletso ya Thuso ya kemedi ya Molao ya Aforika Borwa

www.legal-aid.org.za kapa ka diofisi tse fapaneng tsa keletso ya molao ho www.nadcao.org.za

7

Karolo ya 15 e dumella tokelo ya ho ikamahanya le ditlwaelo tsa bodumedi, tumelo e itseng le ho ba le menahano eo o dumelang ho yona ka bolokollohi

Aforika Borwa ke naha e sa nkeng lehlakore ditabeng tsa bodumedi, le tse ding, e tlamehang ho hlompha ditsela tse fapaneng tse etswang ho tsa bodumedi le tsa setso ka hara yona. Batho ha ba a lokela ho sebeletswa ka leeme ka lebaka la diphapang tsa menahano le ditumelo tsa bona. Ho na le hoo, diphapang di lokela ho kgothalletswa hore di matlafatse setjhaba.

Lesedi le fetang lena ka ditokelo tšena le fumaneha ka Khomishene ya Tshehetso le Tshireletso ya Ditokelo tsa Botjhaba, Bodumedi le Puo ya Baahi www.crlcommission.org.za

8 Karolo ya 16 e dumella tokelo ya ho bua ka bolokollohi

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho bua ka bolokollohi. Tokelo ena e kenyelelsa:

- Bolokollohi ba boraditaba le baphatlalatsi ba bang;
- Bolokollohi ba ho amohela kapa ho fana ka lesedi kapa mehopolo ya hao;
- Bolokollohi ba ho bontsha bokgoni ho tsa bokgabo; le
- Ho ithuta ka bolokollohi le ho etsa dipatlisiso tsa saense ka bolokollohi.

Tokelo ena e bolela hore motho e mong le e mong o na le bolokollohi ba ho bua ka lesedi le mehopolo ya hae, ka ho amohela le ho sireletsa ditokelo tsa ho bua ka dipatlisiso tsa saense, bophatlalatsi ba ditaba le ho bua ka tsa thuto. Tokelo ena e tlameha ho dumellwa ho phethahatswa ka botlalo, mme e behetswe moedi moo ho bua ho kgothalletsang diketso tsa dikgoka kapa ho kgothalletsa ho ntsha batho ba bang kotsi. Ho tlaetswe ho tletleba ka puo e nang le lehloyo Aforika Borwa, hangata ka mabaka a merabe, botjhaba, bong kapa bodumedi, tlhaho, ho etswa hore Khomishene le makgotla a dinyewe a tekatekano a phatlalatse ditletlebo tsena.

Mekgatlo e jwalo ka Khomishene ya Ditletlebo tsa Kgaso ya Aforika Borwa, Ombudsman wa Boraditaba, CCMA le yona e sebetsana le ditletlebo tse mabapi le tokelo ya ho bua ka bolokollohi.

9

Karolo ya 17 e dumella tokelo ya ho tshwara seboka, dipontsho, ho phiketa le phethishene

Karolo e dumella hore motho e mong le e mong o na le tokelo, ka kgutso mme a sa hlomela:

- Ho bokana, ho tshwara dipontsho,
- Ho phiketa le
- Ho tsamaisa phethishene.

Tokelo ena e fa batho monyetla wa ho bolela ho se kgotsofale ha bona kapa dintho tseo ba di batlang. Ha o hloke tumello ya ho ipelaetsa, empa o tlameha ho tsebisa balaodi bonyane matsatsi a 7 pele ho letsatsi la boipelaetso.

Lesedi le fetang lena ka tokelo ya ho ipelaetsa le fumaneha phamfoleteng ya SAHRC: Human Rights and Community Baahi ka websaete ya rona

www.sahrc.org.za.

10

Karolo ya 18 e dumella tokelo ya ho ba le dikamano le batho ba bang ka bolokollohi

Tokelo ena e dumella hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba le dikamano le batho ba bang ka bolokollohi.

Ntle le ha ho hlokeha ho ya ka molao, ho etsa mohlala, tlhokeho e hlokanang ho ba setho sa mekgatlo e itseng ya porofeshenale, kapa ho thibela ho thehwa ha mekgatlo ya diketso tsa bosenyi, batho ba ka kenela le ho theha sehlopha kapa mekgatlo ofe kapa ofe.

11

Karolo ya 19 e dumella ho ba le ditokelo ditabeng tsa dipolotiki

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho etsa dikgetho ditabeng tsa dipolotiki, tse jwalo ka tokelo:

- Ho theha mokgatlo wa dipolotiki; le
- Ho nka karolo mesebetsing ya mokgatlo wa dipolotiki.

Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya:

- Ho nka karolo dikgethong tseo a ikutlwang a lokollohile le ho tsamaiswa ka toka;
- Ho vouta ka sephiri ka nako ya dikgetho; le
- Ho ba nkgetheng wa ofisi ya setjhaba mme haeba a kgethilwe, a tsamaise mosebetsi wa ofisi.

Websaete le diofisi tsa Khomishene e Ikemetšeng ya Dikgetho (IEC) naheng e fana ka lesedi le hlalositšweng ka botlalo ka tokelo ya ho vouta, ho ya dikgethong le ho nka karolo.

Websaete ya IEC ke www.elections.org.za

12

Karolo ya 20 e dumella tokelo ya ho se hanelwe ho ba moahi

Ha ho na moahi ya ka hanelwang boahi.

Tokelo ena e bolela hore baahi ba ke ke ba amohuwa boahi ba bona. Molao wa 88 wa 1995 wa phumantsho ya Boahi Aforika Borwa o dumella diketsahalo tse ka etsang hore motho a amohuwe boahi.

Lefapha la Merero ya Lapeng le jara boikarabelo ba tokelo ena. Ho fumana lesedi le fetang lena etela: www.dha.gov.za

13

Karolo ya 21 e dumella tokelo ya ho tsamaya le ho ba le bodulo ka bolokollohi

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya:

- Ho tsamaya kae kapa kae Aforika Borwa; le
- Ho tloha Aforika Borwa haeba a kgetha ho etsa jwalo.

Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya:

- Ho kena le ho dula kae kapa kae Aforika Borwa; le
- Ho ba le phasepoto.

Ho etsa kopo ya phasepoto, iteanye le ofisi ya lehae la heno ya Lefapha la Merero ya Lehae.

14

Karolo ya 22 e dumella tokelo ya ho hwebisana, ho ba le mosebetsi le ho ba le porofeshene ka bolokollohi

Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya ho kgetha ho hweba, ho ba le mosebetsi le porofeshene ka bolokollohi.

Tokelo ena e bolela hore moahi e mong le e mong o na le bolokollohi ba ho kgetha mosebetsi o mong le o mong oo a batlang ho o etsa, kapa ho kgetha ho qala kgwebo ya hae. Molaong wa rona, tokelo e lekanyeditse mosebetsing o molaong mme diphelelo tsa tlatsetso di behetswe batho bao e seng baahi.

Ho fumana lesedi le fetang lena ka mosebetsi, o ka iteanya le institushene efe kapa efe ya thuto e phahameng.

Ho fumana lesedi le fetang lena ka ho qala kgwebo le ho etsa kopo ya tjhelete iteanye le Lefapha la Ntshetsopele ya Dikgwebo tse Nyane ka websaete ya bona ya www.dsbd.gov.za

15 Karolo ya 23 e dumella ditokelo tsa basebetsi le boramosebetsi (dikamano tsa mosebetsi)

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ditshebetso tse amanang le mosebetsi tse loketseng.

Molao o moholo o laolang dikamano tsa mosebetsi o kenyeletsa:

- Molao wa 66 wa 1995 wa Dikamano tsa Basebetsi; le
- Molao wa 75 wa 1995 wa Dipehelo tsa Motheo tsa Khiro;
- Lefapha la Basebetsi le jara boikarabelo ba tokelo ena. Ho fumana lesedi le fetang lena etela www.labour.gov.za

Diinstitushene le mekgatlo e meng e sebetsang ka dingangisano mosebetsing, tse kang CCMA le makgotla a dinyewe a tsa mesebetsi. Dikhansela tsa dipuisano tsa ditaba tse amang basebetsi di teng lekaleng le leng le le leng la khiri Aforika Borwa. Dikhansela tsena di buisana ka maemo a khiri, dipholisi, diphelelo le dingangisano tse amang basebetsi.

16 Karolo ya 24 e bua ka ditokelo tse amanang le tikoloho

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba tikolohong e seng kotsi bophelong ba hae. Ditokelo tsa ho ba tikolohong e bolokehileng di eketseha ho ba bohlokwa ho behwa leihlo ka ha dikgwebo le bathahaselli ba bang ba etsa mosebetsi o jwalo ka wa ho rafa o ka bang le seabo tshilafatsong le ho senya mehlodi ya tlhaho. Tshilafatso ya tikoloho e ka baka maemo a kotsi haholo maphelong a baahi ba angwang ke tshilafatso e jwalo. Ka lebaka leo, tokelo ena e etsetsa mmuso mosebetsi wa ho netefatsa hore tikoloho e tshwarwa ka tshwanelo.

Lefapha la Merero e amanang le Tikoloho le jara boikarabelo ba tokelo ena. Ho fumana lesedi le fetang lena etela www.environment.gov.za

17 Karolo ya 25 e bua ka ditokelo tsa ho ba le thepa

Ha ho motho ya ka nkelwang thepa ntle le ha e le ho ya ka molao o sebediswang ka kakaretso mme ha ho na molao o ka dumellang ho hanelwa ka thepa.

18 Karolo ya 26 e bua ka tokelo ya phumantsho ya matlo

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya phumantsho ya ntlo e lekaneng.

SAHRC e amohela palo ya ditletlebo ka tokelo ya phumantsho ya matlo.

Ditletlebo tsena di tloha ka ditiehisano phanong ya matlo, ho ntshwa ka matlong le boleng ba matlo.

Makgotla a rona a dinyewe a dihile dikahlolo tse ngata ka tokelo ya phumantsho ya matlo mme a hlokometse ho sireletsa tokelo ena haholoholo moo batho ba ka tlohelwang ba se na mahae ka ho ntshwa ka matlong.

E meng ya melao ya bohlokwa e amang tokelo ya phumantsho ya matlo ke:

- Molao wa 19 wa 1998 wa Ho thibela Ho ntshwa ka matlong Ho seng molaong le Ho ipha Naha Ho seng molaong (PIE)
- Molao wa 62 wa 1997 Keketso ya Tshireletso ya Nako ya ho dula (ESTA)

Lefapha la phumantsho ya Matlo porovenseng e nngwe le e nngwe le bomasepaleng ba metropholithene porovenseng e nngwe le e nngwe; le boemong ba naha ba jara boikarabelo ba tokelo ena.

19

Karolo ya 27 e bua ka tokelo ya phumantsho ya tlhokomelo ya bophelo, dijo, metsi le tshireletso ya setjhaba

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya phumantsho ya:

- Ditshebeletso tsa tlhokomelo ya bophelo, tse kenyeletsang tlhokomelo ya tsa peleho;
- Dijo le metsi a lekaneng; le
- Tshireletso ya setjhaba e kenyeletsang le thuso e loketseng, ha e le hore ha se kgone ho iphepa le ho fepa bahlokomelwa ba sona.
- Ha ho motho ya ka hanelwang ka kalafo ya bongaka mabakeng a tshohanyetso.

SAHRC e entse mosebetsi wa bohlokwa ka e nngwe le e nngwe ya ditokelo tsena ka diphelelo, dipatlisiso le ho beha leihlo ha yona. Lesedi lena, mmoho le pampiri ya dintlha tsa bohlokwa ka tokelo ya phumantsho ya dijo le phamfolete ka metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere di fumaneha websaeteng ya SAHRC ya www.sahrc.org.za

Mekgatlo e latelang e jara boikarabelo ba tshireletso, phethahatso le tsehetso ya ditokelo tsena:

- Lefapha la tsa Bophelo www.health.gov.za
- Lefapha la Ditshebeletso tsa Setjhaba www.dsd.gov.za
- Lekala la mmuso la Tshireletso ya Setjhaba la Aforika Borwa www.sassa.gov.za

20

Karolo ya 28 e bua ka ditokelo tsa bana

Motho e mong le e mong wa dilemo tse ka tlase ho tse 18 o na le tokelo ya:

- Ho ba le lebitso le botjhaba ho tloha ha a tswalwa;
- Ho ba le lelapa le mo hlokomelang kapa batswadi ba mo hlokomelang kapa tlhokomelo e nngwe e loketseng ha a tloswa tlhokomelong ya ba lelapa;

- Ho ba le dijo, bodulo, ditshebeletso tsa tlhokomelo ya bophelo tsa motheo le ditshebeletso setjhabeng;
- Ho sireletswa tshwarong e sa lokang, ho se hlokomelwe ka tshwanelo, tlhekefetso kapa ho nyenyefatswa/nyatswa;
- Ho sireletswa diketsahalong tseo basebetsi ba tshwarwang hampe;
- Ho se etse mosebetsi o ka sitisang bophelo, thuto, o ka amang kgolo ya mmele kapa kelello kapa moya, boitshwaro kapa dikamano le setjhaba;
- Ho se tshwarwe, ntle le ha e le mohato wa ho qetela le ka nako e kgutshwane le ho bolokwa hole le batshwaruwa ba bang ba dilemo tse ka hodimo ho tse 18;
- Ho fuwa mmuelli wa mahala;
- Molemo wa ngwana ke taba ya bohlokwa haholo ha ho tluwa tabeng efe kapa efe e amang ngwana. Taba ena e kenyeletsa ditaba tse jwalo ka tlhokomelo le ho kgona ho bona bana.

SAHRC e hlokomela bana, e na le dibaka tseo bana ba ka thabelang ho ba ho tsona, mme e na le ditsamaiso tse ikgethang tsa ho amohela ditletlebo tsa bana le ho sebeletsa ho ntlafatsa temoso ya ditokelo tsa bana le ho matlafatsa ditshireletso tsa ditokelo tsa bona.

Dinaheng tsa matjhabeng, molao o ikgethang o sireletsa ditokelo tsa bana mme Mmuso le SAHRC di isa diphelelo ka ditokelo tsa bana Aforika Borwa, mokgatlong ona.

Dipampiri tsa dintlha tsa bohlokwa, diphamfolete, Diphosetara le disebediswa tse ding di fumaneha mahala websaeteng ya SAHRC ya www.sahrc.org.za

Mekgatlo e meng eo maikemisetso a yona a shebileng ditokelo tsa bana ke e latelang:

- Lefapha la Ntshetsopele ya Setjhaba www.dsd.gov.za
- Yuniti ya Tshireletso ya Bana e ka hara SAPS - iteanye le seteishene sefe kapa sefe sa sepolesa ha o batla thuso.

O mong wa melao e bohlokwa ka ho fetisisa ka ditokelo tsa bana ke Molao wa Bana le Melawana ya Molao.

21 Karolo ya 29 e dumella tokelo ya phumantsho ya thuto

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya:

- Thuto ya motheo, e kenyeletsang thuto ya motheo ya batho ba baholo; le
- Ho ntshetsa thuto pele, hoo mmuso, ka mehato e amohelehang, o tlamehang ho etsa hore hona ho fumaneha nako e telele.

Lefapha la Thuto ya Motheo le Lefapha la Thuto e Phahameng le Thupello le jara boikarabelo ba ditokelo tsena. Ho fumana lesedi le fetang lena etela diwebsaete tse latelang:

- www.education.gov.za
- www.dhet.gov.za

22 Karolo ya 30 e dumella tokelo ya puo le botjhaba

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho sebedisa puo le ho nka karolo diketsahalong tsa botjhaba boo ba bo kgethang.

Diinstitushene tse latelang di jara boikarabelo ba ditokelo tsena. Ho fumana lesedi le fetang lena etela diwebsaete tse latelang:

- Pan South African Language Board ho www.pansalb.org
- Khomishene ya CRL www.crlcommission.org.za

23 Karolo ya 31 e dumella tokelo ya baahi ba botjhaba, bodumedi le puo e itseng

Batho bao e leng ditho tsa baahi ba botjhaba, bodumedi kapa puo e itseng ba ke ke ba hanelwa tokelo ya:

- Ho natefelwa ke ho etsa botjhaba, mesebetsi ya bodumedi ba bona le ho sebedisa puo ya bona le;
- Ho theha, ho kena le ho boloka dikamano tsa botjhaba, bodumedi le puo ya bona le makala a mang a setjhaba.

Ho fumana lesedi le fetang lena ka tokelo ena etela Khomishene ya CRL ho www.crlcommission.org.za

24 Karolo ya 32 e bua ka tokelo ya phumantsho ya lesedi

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho fumana:

- Lesedi le bolokilweng ke mmuso le
- Lesedi le tshwerweng ke motho e mong le hlokehang ho phethahatsa kapa ho sireletsa tokelo efe kapa efe ya ditokelo tsa bona.

SAHRC e sebetsa le Molao o Tshehetsang Phumantsho ya Lesedi [PAIA] o sebetsanang le tokelo ya ho fumantshwa lesedi ka bolokolohi. Tokelo ena e bohlokwa didemokerasing tse sebetsang hantle ho etsetsa dintho pepeneneng, ho hlahisa bobodu le ho netefatsa hore batho ba fuwa lesedi le hlokehang ho phela maphelo a bona le ho nka karolo diqetong tse nkuwang ka kutlwisiso.

Aforika Borwa, ka molao o motjha o sireletsang dintlha tse ka tsebahatsang motho, e behile Molaodi wa Lesedi. Molaodi wa Lesedi o tla beha leihlo phethahatsong ya molao wa PAIA le ho thusa moo ba tshwereng lesedi ba hanang ka lona.

25 Karolo ya 33 e dumella tokelo ya ditshebetso tsa botsamaisi tse etswang ka toka

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho thuswa ke botsamaisi bo sebetwang ka toka. Sena se bolela hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya:

- Ho etsetswa ketso ya molao e loketseng e dumelletsweng ke molao; le
- Ho fuwa mabaka a diketso tsa botsamaisi a ba amang ka tsela e mpe.

Palamente e amohetse molao o bitswang Molao wa 3 wa 2000 wa Tshehetso ya Tokafatso ya Botsamaisi (PAJA). Molao ona o bolela dinako tseo mekgatlo e nkang diqeto e tlamehang ho araba batho ka tsona, mmoho le mabaka a diqeto tsa yona. Diqeto tse amanang le tsamaiso, tse jwalo ka ho hana ho fana ka dilaesense di ka iswa makgotleng a dinyewe ho shebisiswa.

26 Karolo ya 34 e dumella tokelo ya ho sebedisa makgotla a dinyewe

Motho e mong le e mong o na le tokelo ya hore ngangisano efe kapa efe ya molao e nkelwe qeto ke lekgotla la dinyewe kapa, moo ho lokelang, e nkelwe qeto ke bonamodi kapa foramo e ikemetseng le e sa nkeng lehlakore.

Ho fumana lesedi le fetang lena ka tokelo ena etela Lefapha la phethahatso ya Toka. Mekgatlo e mengata e na le metjha ya ho rarolla dingangisano ka mokgwa wa bonamodi le diombuds. Maikemisetso a mekgatlo e jwalo ke ho fana ka tharollo ya potlako ya dingangisano ho sireletsa ditokelo. Diqeto tsa mekgatlo e jwalo di ka shebisiswa ka makgotla a dinyewe. Mehlala ya bonamodi bo jwalo ke bonamodi ba Competition Tribunal, the Housing Rental Tribunal and the Consumer Tribunal.

27 Karolo ya 36 e dumella meedi e behetsweng ditokelo

Ditokelo tse Biling ya Ditokelo di ka behelwa meedi ka molao o sebediswang ka kakaretso haeba ho utlwisiseha le ho ba le mabaka ditshebeletsong tsa setjhaba sa demokerasi tse itshetlehileng ka ditokelo tsa botho, tekatekano le ho ba le bolokollohi.

Sena se bolela hore ditokelo tse Biling ya Ditokelo ha di a phethahala. Batho ba na le ditokelo tse hlokang ho phethahatswa kaofela ka nako e le nngwe. Ho etsa mohlala, tlhompho ya motho e mong e ka se tshwane le ya motho e mong ya ho bua ka bolokollohi, mme ka hoo Molaotheo o fana ka polelwana ya meedi. Polelwana ena e fana ka teko eo moedi ofe kapa ofe o tlamehang ho e kgotsofatsa pele ditokelo tsa motheo di ka behelwa moedi ka molao.

Ditokelo tsa botho di ka sireletswa jwang

Ho sireletsa le ho beha leihlo phethahatsong e tswellang ya ditokelo tse leng Biling ya Ditokelo, Kgaolo ya 9 ya Molaotheo e bua ka ho thehwa ha diinstitushene tse ikemetseng le ho itshetleha ka Molaotheo le molao. Diinstitushene tsena ha di nke lehlakore mme di sebedisa matla a tsona le ho etsa mesebetsi ya tsona ntle le letswalo, ho thusa ka mabaka a itseng kapa ho etsa dintho ka leeme.

Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Aforika Borwa

SAHRC institushene e ikemetseng thoko le mmuso, e thehilweng ka molaotheo ho tshehetsa le ho sireletsa tlhomphe ya tlwaelo ya ditokelo tsa botho Aforika Borwa. Khomishene e na le boemo bo ikgethang ba "A" ba ho sebetsa le mekgatlo ya ditokelo tsa botho ya dinaheng tsa matjhabeng, ho sireletsa ditokelo.

Ka hoo, Khomishene e tlameha ho eletsa mmuso ka dipholisi le ditsamaiso tsa yona, e sebetse le bathahaselli ba bang ho tshehetsa kutlwisiso e tebileng ya ditokelo tsa botho le ho nka mehato moo ho sa phethahatswang ditokelo, ntle le ho tshaba kapa ho etsa ka leeme molemong wa batho ba leng Aforika Borwa kaofela.

Mosebetsi wa SAHRC

Ho ya ka karolo ya 184 ya Molaotheo, SAHRC e tlameha ho:

- Tshehetsa tlhomphe ya ditokelo tsa botho le tlwaelo ya ditokelo tsa botho;
- Tshehetsa tshireletso, ntshetsopele le phethahatso ya ditokelo tsa botho;
- Beha leihlo le ho lekola phethahatso ya ditokelo tsa botho Riphaboliking.

SAHRC e etsa eng?

- SAHRC e etsa dipatlisiso ditletlebung tsa ho se phethahatse ditokelo tsa botho le ho beha leihlo ditletlebung tsa ditokelo tsa botho;
- E beha leihlo le ho behela Palamente selemo le selemo ka kgateelopele ya Mmuso ya ho tlisa ditokelo tsa mabaka a amanang le moruo setjhabeng ho Maaforika Borwa kaofela;
- E tshwara matsholo a ho lemosa setjhaba ho se ruta ka ditokelo tsa botho le Molaotheo;
- E beha leihlo ketsong ya molao o motjha ho netefatsa hore molao o jwalo o sheba dipehelo tsa ditokelo tsa botho;
- E bua le baphatlalatsi ba ditaba ho fana ka lesedi le molemong wa ditokelo tsa botho le ho ntshetsa tlhokomediso ya ditokelo tsa botho pele; le
- E arabela dipotso tsa setjhaba ka tlwaelo ya ho se phethahatse ditokelo tsa botho.
- E etsetsa ditsebi le bathahaselli ba bang sebaka sa ho buisana ka ditaba, ditlhoko le dintshetsopele tsa ditokelo tsa botho
- E sebetsa le sehlopha sa bathahaselli ba fapaneng ho netefatsa tokiso e loketseng moo ho sa phethahatswang ditokelo, kapa ho tshehetsa diketso, dipholisi le melao e ntjhafatseng molemong wa ditokelo tsa botho

Ditletlebo tseo SAHRC e entseng dipatlisiso ka tsona

SAHRC e na le matla a ho nka qeto ya molao ho etsa dipatlisiso ha e fumana tletlebo ya ho belaelwa ha ho se phethahatse tokelo ya botho ya motheo. SAHRC e na le matla a ho etsa dipatlisiso ka bo yona moo ho sa phethahatswang kapa ho tshosetswang tokelo ya motheo.

Moo ho ka etswang ditletlebo

Tletlebo e ka etswa ofising efe kapa efe ya porovense ya SAHRC, porovenseng eo ho sa phethahatswe ho belaelwang ha tokelo ya motheo ho etsahetseng ho yona.

Ke mang ya ka tletlebang?

- Motho ofe kapa ofe ya tletlebang molemong wa hae;
- Motho ofe kapa ofe ya etsetsang motho e mong ya sa kgoneng ho etsa tletlebo lebitsong la hae;
- Motho ofe kapa ofe ya etsang dintho jwalo ka setho kapa molemong wa sehlopha sa batho ba itseng;
- Motho ofe kapa ofe ya etsang dintho molemong wa setjhaba kapa;
- Mokgatlo ofe kapa ofe o etsang dintho molemong wa ditho tsa oona.

Ditletlebo di ka etswa jwang?

- Tletlebo ya molomo ka sego kapa ka mohala.
- Ho ka boela ha iswa tletlebo e ngotsweng.
- Batletlebi ba ka boela ba tlatsa foromo ya ho tletleba e fumanehang ka marangrang a dikhomphyutha ho: www.sahrc.org.za

Diinstitushene tse ding tsa Kgaolo ya 9 tse behang leihlo tshireletsong le phethahatsong ya ditokelo tsa botho:

Khomishene ya Tshehetso le Tshireletso ya Ditokelo tsa Botjhaba, Bodumedi le Puo ya Baahi (Khomishene ya CRL)

Maikemisetso a mantlha a Khomishene ya CRL ke:

- Ho tshehetsa tlhompheo ya ditokelo tsa botjhaba, bodumedi le puo ya baahi;
- Ho tshehetsa le ho etsa kgotso, setswalle, botho, ho ba le mamello le kopano ya naha baahing ba botjhaba, bodumedi le puo e itseng, ho itshetlehlilwe tekatekanong, tlhokehong ya kgethollo le ho ba le dikamano ka bolokolohi le
- Ho kgothalletsa ho thehwa kapa kananelo e itshetlehileng ka molao wa naha ya ditaba tse amanang le botjhaba kapa khansele kapa dikhansele tsa setjhaba kapa ditjhaba tse Aforika Borwa.
- Khomishene ya CRL e na le matla a ho beha leihlo, ho etsa dipatlisiso, ho etsa phuputso, ho ruta, ho eletsisa le ho beha ka ditaba tse amanang le ditokelo tsa baahi ba kopantsweng ke botjhaba, bodumedi le puo e itseng.

Khomishene ya CRL e ka fumanwa dintlheng tse latelang:

Forum 4, Braampark Office Park

33 Hoofd Street Braamfontein

Johannesburg

Aterese ya imeile: info@crlcommission.org.za

Nomoro ya Mohala: (011) 358 9100

Khomishene ya Tekatekano ya Bong (CGE)

Ho ya ka Molaotheo, CGE e laetswe ho tshehetsa tlhompheho ya tekatekano ya bong le tshireletso, ntshehetsopeleng le phihlelo ya tekatekano ya bong.

Ho ya ka Molaotheo, CGE e na le matla a ho beha leihlo, ho etsa dipatlisiso, ho etsa phuputso, ho ruta, ho eletsela le ho beha ka ditaba tse amanang le tekatekano ya bong.

CGE e ka fumanwa dintlheng tse latelang:

2 Kotze Street, Women's Jail

East Wing, Constitutional Hill

Braamfontein 2017

Nomoro ya Mohala: (011) 403 7182

Mosireletsi wa Setjhaba

Mosireletsi wa Setjhaba o na le matla a ho:

- Etsa patlisiso ya boitshwaro bofe kapa bofe bo mererong ya mmuso kapa tsamaisong ya ditshebetso tsa setjhaba lekaleng lefe kapa lefe la mmuso le belaelwang ho se sebetse ka tshwanelo,
- Tlaleha boitshwaro boo mme
- O nke mehato e loketseng ya tokiso.

Mosireletsi wa Setjhaba a ka fumanwa dintlheng tse latelang:

175 Lunnon Street

Hillcrest Office Park, Hatfield, Pretoria, 0083

Nomorong ya Mohala: (0800) 11 20 40

Khomishene e Ikemetseng ya Dikgetho (IEC)

Ho ya Molaotheo, taelo ya IEC ke ho:

- Tsamaisa dikgetho tsa mekgatlo ya molao ya naha, ya porovense le ya masepala ho ya ka molao wa naha le,
- Ho netefatsa hore dikgetho tseo di tsamaiswa ka bolokollohi le ka toka.

IEC e ka fumanwa dintlheng tse latelang:

Election House

Riverside Office Park

1303 Heuwel Avenue

Centurion

0157

Nomoro ya Mohala: (011) 622 57 00

Imeile: info@elections.org.za

Ditokelo tsa botho di sireleditswe ka tsela efe e nngwe?

Tlatsetsong ya Bili ya Ditokelo, nako le nako mekgatlo ya dinaha tsa matjhabeng le ya mabatoweng e etsa dipehelo ka ditokelo tse itseng tseo dinaha tse dumellanang le tsona di tlamehang ho di phethahatsa dinaheng tsa tsona. Dipehelo tsena e ba melao le ditumellano. Mehlala ya disebediswa tse jwalo ke Phatlalatso ya Lefatshe kaofela ya Ditokelo tsa Botho, Molao wa Phediso ya mefuta kaofela ya Kgethollo ya Basadi le Molao wa Ditokelo tsa Bana.

Tjhata ya Aforika ya Ditokelo tsa Botho le Batho ke sesebediswa sa lebatowa se tshwanang le Bili ya Ditokelo ya lebatowa la Aforika kaofela. Ha naha e saena tokomane efe kapa efe ya tsena, e dumela ho sireletsa ditokelo tse boletsweng le ho tsona. Ho fihlela jwale, Aforika Borwa e saenne ditokomane kaofela tse boletsweng ka hodimo mmoho le diphatlatso tse sireletsang bafalli le ho fedisa molao wa kgethollo ya morabe. Websaete ya United Nations e fana ka lesedi ka Ditumellano, Melao, Diporothokhole le Diphatlatso kaofela tse saennweng ke Aforika Borwa ho

www.un.org

O ka iteanya le SAHRC jwang

Forum 3, Braampark Office Park, Braamfontein

Johannesburg

Nomoro ya Mohala: 011 877 3600

www.sahrc.org.za

Imeile: info@sahrc.org.za

complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: SA Human Rights Commission

Dintlha tsa Ho iteanya le bona

DIOFISI TSA POROVENSE

Kapa Botjhabela

Aterese: Mokato wa 4 Oxford house,
86 Oxford street, East London, 5200
Mohala: 043 722 7828/21/25 | Fekse: 043 722
7830

Motsamaisi Porovenseng

Mong Abongile Sipondo

Iteanye le: Yolokazi Mvovo
Imeile: ymvovo@sahrc.org.za

Free State

18 Keller Street, Bloemfontein
Mohala: 051 447 1130 | Fekse: 051 447 1128

Motsamaisi Porovenseng

Mr. Thabang Kheswa

Nomoro ya ho iteanya le yena: Alinah
Khompeli
Imeile: akhompeli@sahrc.org.za

Limpopo

First Floor, Office 102, Library Garden Square,
Corner of Schoeman and
Grobler Streets, Polokwane
Mohala: 015 291 3500 | Fekse: 015 291 3505

Motsamaisi Porovenseng

Mr Victor Mavhidula

Nomoro ya ho iteanya le yena: Mahlatse
Ngobeni
Imeile: mngobeni@sahrc.org.za

Northern Cape

45 Mark and Scot Road,
Ancorley Building, Upington
Mohala: 054 332 3993/4 | Fekse: 054 332 7750

Motsamaisi Porovenseng

Ms Chantelle Williams

Nomoro ya ho iteanya le yena: Zukiswa Louw
Imeile: zlouw@sahrc.org.za

Western Cape

7th Floor ABSA building,
132 Adderley Street, Cape Town
Mohala: 021 426 2277 | Fekse: 021 426 2875

Motsamaisi Porovenseng

Adv Lloyd Lotz

Nomoro ya ho iteanya le yena: Shafeeqah Salie
Imeile: ssalie@sahrc.org.za

Ofisi ya Gauteng

Mokatong wa 2, Braampark Forum 3,
33 Hoofd Street, Braamfontein
Mohala: 011 877 3750 | Fekse 011 403 0668

Motsamaisi Porovenseng

Mong. Buang Jones

Nomoro ya ho iteanya le yena: Nthabiseng
Kwaza
Imeile: nvkwaza@sahrc.org.za

KwaZulu-Natal

First Floor, 136 Margaret Mncadi, Durban
Mohala: 031 304 7323/4/5 | Fekse: 031 304
7323

Motsamaisi Porovenseng

Ms Tanuja Munnoo

Nomoro ya ho iteanya le yena: Kathleen
Boyce
Imeile: kathleenboyce@sahrc.org.za

Mpumalanga

4th Floor Carltext Building,
32 Bell Street, Nelspruit
Mohala: 013 752 8292 | Fekse: 013 752 6890

Motsamaisi Porovenseng

Mr Eric Mokonyama

Nomoro ya ho iteanya le yena: Carol
Ngwenyama
Imeile: cngwenyama@sahrc.org.za

North West

25 Heystek Street, Rustenburg
Mohala: 014 592 0694 | Fekse: 014 594 1069

Motsamaisi Porovenseng

Ms Mpho Boikanyo

Nomoro ya ho iteanya le yena: Poppy
Mochadibane
Imeile: pmochadibane@sahrc.org.za

O ka iteanya le SAHRC jwang

Forum 3, Braampark Office Park, Braamfontein
Johannesburg

Nomoro ya Mohala: 011 877 3600

www.sahrc.org.za

Imeile: info@sahrc.org.za

complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: SA Human Rights Commission

